

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and
Education Research

Sayı/Issue 15 (Nisan/April 2024), s. 1750-1763.

Geliş Tarihi-Received: 11.03.2024

Kabul Tarihi-Accepted: 26.04.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1451087

Ali b. Osman el-Ûşî'nin Fıkhî Görüşleri Bağlamında Hanefî Mezhebi'ndeki Yeri

Ali b. Osman al-Ûshî's Place in the Hanafi Sect in the Context of His Fiqh Views

Ali YÜKSEK*

Öz

Siracüddin Ali b. Osman el-Ûşî, (ö. 575/1179) VI/XII. asırda Orta Asya/Türkistan coğrafyasında Karahanlılar döneminde bugünkü Kırgızistan topraklarının güney batısındaki Fergana vadisinde bulunan Oş (Ûş) şehrinde yaşamış bir Türk-İslam alimidir. Kendisi itikatta Maturidi ve fıkıh alanında ise Hanefî mezhebine müntesiptir. Bölgenin İslamlaşmasına ve Hanefî mezhebinin bölgede yayılmasına büyük katkılar sağlamıştır. Ûşî'nin yazdığı eserlere bakıldığında onun birçok İslami ilim alanında yetkin olduğu görülür. Nitekim o fıkıh, kelam, hadis, itikat, edebiyat alanlarında birçok kıymetli eser yazmıştır. Ancak o, diğer İslami ilim dallarından ziyade fıkıh alanında şöhret bulmuştur. Özellikle onun fıkıh/İslam hukuku alanında yazmış olduğu *el-Fetâva's-Sirâciyye* adlı eseri, asırlar boyu Osmanlı'da ve Orta Asya'da medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu eserinde ve diğer eserlerinde kendine ait birçok özgün içtihatları bulunmaktadır. Mesela Uşi, Kur'an okumayı bilmeyen bir Müslümanın, kendi dilinde Kur'an'ın tercümesini okuyarak namaz kılabilceğini, ezanın bölge halkının dilinde okunabileceğini, bir erkeğin kendi cariyesiyle evlenebileceğini, Kur'an öğretmek karşılığında ücret alabileceğini İslam dinine uygun görürken, bir insanın cinlerle evlenmesini, çocuklara Abdullah, Abdurahman gibi isimlerin verilmesini, bayram namazlarından sonra tekbir getirilmesini, namazın sonunda Kelime-i şahadet duasını okurken işaret parmağının kaldırılmasını dini açıdan uygun görmez. Onun bu özgün içtihatları, yaşadığı dönem ve çevrenin hukuki problemlerine çözümler sunduğu gibi kendinden sonraki kuşaklara da önemli bir ilmi miras olmuştur. Fıkıh alanındaki konuları incelerken ve yazarken sadece Hanefî mezhebine ait eserleri kaynak olarak kullanmıştır. Ancak fıkhi görüşleri incelerken bazen farklı görüşler arasından birini tercih etmiş bazen de kendi mezhebine aykırı görüşler ortaya koyarak özgün fetva ve içtihatlar bulunmuştur. Ayrıca onun Mâtürîdî mezhebi akaidine dair yazmış olduğu manzum *el-Emâli* adlı risâlesinin farklı dillere çevirileri ve şerhleri yapılmış, asırlarca Orta Asya coğrafyası ve Osmanlı Devleti medreselerinde okutulan dersler arasında yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Oş, fıkıh, Siracüddin, Ûşî, el-Fetâva's-Sirâciyye.

Abstract

Siracuddin Ali b. Osman el-Ûşî (d. 575/1179) is a Turkish and Islamic scholar who lived in the city of Osh (Ûş), located in the Fergana valley in the southwest of today's Kyrgyzstan, during

the Karahanlı period in the Central Asia/Turkestan geography in the VI./XII th century. He is a follower of the Hanafi sect in the field of faith and fiqh. He made great contributions to the spread of Islam and the Hanafi sect in the region. When we look at the works written by Ūşî, it is seen that he is competent in many Islamic sciences. As a matter of fact, he wrote many valuable works in the fields of fiqh, kalam, hadith, creed and literature. However, he became famous in the field of fiqh rather than other branches of Islamic science. Especially his work called al-Fatawa's-Sirâciyye, which he wrote in the field of fiqh/Islamic law, was taught as a textbook in Ottoman and Central Asian madrasahs for centuries. He has many original jurisprudences of his own in this and his other works. For example, while Ushi sees it as compatible with the religion of Islam that a Muslim who does not know how to read the Quran can pray by reading the translation of the Quran in his own language, that the call to prayer can be recited in the language of the local people, that a man can marry his own concubine, and that he can receive a wage in return for teaching the Quran, it is not religiously appropriate for a person to marry a genie, to give children names such as Abdullah or Abdurahman, to say takbir after Eid prayers, or to raise the index finger while reciting the Shahadah prayer at the end of the prayer. These original jurisprudences not only provided solutions to the fiqh problems of the period and environment in which he lived, but also became an important scientific legacy to subsequent generations. He used only the books of the Hanafi sect as a source when studying and writing about the subjects in the field of fiqh. However, while examining fiqh views, he sometimes preferred one among different views, and sometimes made original fatwas and jurisprudence by presenting views contrary to his own sect. In addition, his poetic treatise called al-Emâli, which he wrote about the belief system of the Maturidi sect, was translated into different languages and explained. This small book was taught as a course in Central Asian and Ottoman madrasahs for centuries.

Keywords: Osh, Fiqh, Sirâj al-Dîn, al-Ūshî, al-Fatâwâ al-Sirâjiyya.

Giriş

On beş asırlık sürede İslam medeniyetinin oluşumuna ve günümüze ulaşmasına büyük katkı sağlamış sayısız âlim ve müçtehit vardır. Onlar, İslam'ı Kur'an ve sünnet çizgisinde kalarak kıymetli bilgilerin üretilmesinde ve bunların günümüze kadar nakledilmesinde etkin olmuşlardır. Orta Asya (Türkistan) coğrafyasının önemli alimlerinden birisi Ali b. Osman el-Ūşî'dir. Ancak kendisinin önemine rağmen ülkemizde yeterince tanındığını ve ilmi çalışmalara konu edildiğini söyleyemeyiz. Bu makale söz konusu eksikliğin giderilmesine bir nebze katkı sunması amacıyla kaleme alınmıştır. Çalışmanın bütünlüğü içerisinde öncelikle el-Ūşî'nin kısa biyografisine ve yaşadığı kültürel ortama, akabinde ise Hanefi mezhebindeki yerine ve fıkhi görüşlerine temas edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın hazırlanmasında daha önce Zharkynbai Sebetov'un "*el-Fetâwa's-Sirâciyye Adlı Eseri Çerçevesinde Ali b. Osman el-Ūşî'nin Fıkıh İlmindeki Yeri*" başlıklı doktora tezinden ve 2018 yılında Türkiye Diyanet Vakfı Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin ortaklaşa düzenlemiş olduğu Uluslararası Ali b. Osman el-Ūşî Sempozyumu'nda Muhittin Düzenli ile beraber sunduğumuz "*Siracüddin Ali b. Osman el-Ūşî'nin Fıkıhçılığı*" başlıklı tebliğimizden istifade edilmiş, makalenin amacına uygun olarak bazı fıkhi görüşleri değerlendirilerek Hanefi Mezhebi içerisindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bunun yanında Ali b. Osman el-Ūşî ile ilgili onun çok yönlülüğüne bağlı olarak başka çok yönlü bilimsel çalışmalar da yapılmıştır. Zira Ūşî, İslami ilimler alanında dikkatleri üzerine çekebilmiş yetkin bir âlimdir. Ali b. Osman el-Ūşî'nin eserleri üzerine yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır: Kemâl Edîb Kürkçüoğlu, "*Lâmiyye-i Kelâmiyye*", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1954, c.3/1-2, s. 1-21.; Durmuş Özbek, "*el-Ūşî ve Kasîdetü'l-Emâlî*", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 1994, sy. 5, s. 261-308.; Yulduz Musahanov, *Oşî ve Emâlî Kasîdesi*, (basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001; Ūşî'nin hadisçiliği ile ilgili çalışmalardan bazıları da şöyledir: Cemil Fâik es-Sadikî, "*Kitabü*

Nisâbî'l-ahbar li-tezkireti'l-ahyar", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, İstanbul 2005, 3/1, s. 153-158; Mehmet Sait Toprak, *Hadiste Derlemecilik Devrinin Başlaması ve Ûşî'nin Nisâb'ül-Ahbâr'ı*, (basılmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2005; Mehmet Sait Toprak, "Ali b. Osman Sirâceddîn el-Ûşî ve Hadis İlmine Katkıları", *Uluslararası Türk Dünyasının İslâmiyete Katkıları Sempozyumu*, Bildiriler, Isparta 2007, s. 263-282; Rahmetullah Hacı Damla, "Diyarımız Allameleri: Sirâcüddîn Ali b. Osmân el-Oşî", Yulduz Musahanov, *Oşî ve Emâlî Kasîdesi* (basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001'den naklen; Sönmez Kutlu, "Ali b. Osmân el-Oşî", *Ala-Too Jurnalı*, (Oş 3000 Özel Sayısı), Bişkek 2000; Mehmet Sait Toprak, "Ali b. Osmân el-Ûşî: Hayatı ve Eserleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 2006, sy. 23, s. 65-86; Kencebek Çıybılov, "Sirâcüddîn el-Ûşî'nin Hayatı ve Kimliği", *Araşan Gumanitardık İnstitutunun İlimiy Jurnalı*, Bıkek 2007, sy. 3-4, s. 119-131; Cemil Fâik es-Sâdikî, "el-Ûşî, Ebû Muhammed Sirâcüddîn, Ali b. Osmân", *Mevsû'atü A'lâmi'l-ulemâ ve'l-üdebâ'i'l-Arab ve'l-müslümîn*, Beyrut 2004-2007, c. 2, s. 563-571; Fıkıh alanında Zharkynbai Sebetov, *el-Fetâva's-Sirâciyye Adlı Eseri Çerçevesinde Ali b. Osmân el-Ûşî'nin Fıkıh İlmindeki Yeri*, (basılmamış doktora tezi), İstanbul Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

1. Kısa Hayat Hikayesi

Tam adı, Ebû Muhammed (veya Ebu'l-Hasen) Ali b. Osman b. Muhammed b. Süleyman et-Teymî eş-Şehîdî el-Hanefî el-Fergânî el-Ûşî'dir. Lakabı bazı kaynaklarda *Rüknüddin* şeklinde geçse de kaynak eserlerin çoğunda *Sirâcüddîn* olarak yer almaktadır. Ondan bahsedilen bazı eserlerde *Sirâceddîn*, bazı eserlerde *Rükneddin*, bazı eserlerde de *Şemsü'l-İslâm*, *Şeyh*, *İmâm*, *Fakîh*, *Muhakkik* gibi lakaplarla anılması aynı zamanda onun ilimdeki derin bilgisine işaret etmektedir (Toprak, 2012, XLIII, 230). Ali b. Osman el-Ûşî'nin doğum tarihi hakkında net bir bilgi bulunmamakla beraber, onun bugünkü Kırgızistan Cumhuriyeti topraklarının güney batısındaki Fergana vadisinde bulunan Oş (Ûş) şehrinde doğduğu ve yine aynı topraklarda 575/1179 tarihinde vefat ettiği bilinmektedir (Çelebî, ty., II,1200; Zirikli, 2002, IV,31). Eserlerini İslam alimlerinin o günkü geleneği üzerine Arapça olarak yazmıştır. Eserlerinde yer yer Farsça kelimeler ve ifadeler de yer vermiştir. Ancak bölgede yaşayan insanların Türk kökenli boylar olduğundan hareketle kendisinin Türk olduğunu söyleyebiliriz. Onun yaşadığı dönem Karahanlılar dönemidir ve yaşadığı coğrafya Orta Asya'nın en bereketli arazilerine sahip Fergana bölgesidir. Bu bölgede ilim adamına, ilim öğrenene büyük saygı gösterilmektedir (Aynakulova, 2004, s. 73-87; Yazıcı, 2002, s. 130). Ûşî'nin yazdığı eserlere bakıldığında onun, fıkıh, hadis, kelâm ve edebiyat gibi farklı ilimlerle meşgul olduğu rahatlıkla anlaşılır. İtikadi konu ve tartışmaları ele alan dini metinler arasında çok ilgi gören ve asırlarca medreselerde okutulan Mâtürîdiyye kelim ekolüne dair *el-Emâlî* başlıklı manzum risâlesi Ali b. Osman el-Ûşî'nin kelâm alanında vukufiyetini; *Cevâhirü'l-ahkâm fi'l-fıkh* ve *el-Fetâva's-Sirâciyye* isimli eserleri ise onun fıkıh alanındaki yetkinliğini; *Gurerü'l-ahbâr ve dürerü'l-eş'âr*, *Nisâbü'l-ahbâr li tezkireti'l-ahyâr*, *Müsnedü Enes b. Mâlik* gibi hadis ilmi sahasındaki eserleri onun bu alandaki yetkinliğini ortaya koymaktadır. Bazı *el-Emâlî* şârihleri, eserlerinin giriş bölümlerinde onun bir ara kadılık yaptığına dair bilgiler de vermektedir. Fakat nerede ve hangi yıllarda kadılık yaptığına dair bir bilgi yoktur (Neccârî, ty., s. 315; Râzî, ty., nr. 2286); Sebetov, 2015, s. 23; Toprak, 2012, XLIII, 230.). Onun fıkıh alanındaki müktesebatına bakarak onun kendi zamanında kadılık görevinde bulunmuş olabileceğini söyleyebiliriz.

Yukarıda bahsedildiği üzere Ali b. Osman el-Ûşî akide, fıkıh, tefsir ve hadis alanlarında önemli eserler vermiştir. Fıkıh ve akide alanında yazdığı eserlere ve yetiştiği ilmî muhite bakıldığında, onun ilmî şahsiyetini belirleyen fıkıh alanında Hanefî ve itikat

alanında Mâtürîdi olmak üzere iki önemli aidiyeti bulunmaktadır. Pir-i Türkistan lakaplı Ahmet Yesevî'nin (ö. 562/1166) çağdaşı olma ihtimali olan Ali b. Osman el-Ûşî'nin hayatta olduğu asırda genel olarak Türkistan coğrafyasında, özel olarak Fergana vadisi olarak bilinen ve aralarında Semerkant, Buhara, Oş ve Özkent gibi önemli ilim merkezlerinde Hanefî fıkhnın gelişmesinde önemli roller oynayan büyük İslam alimleri bulunuyordu.

Ûşî'nin ilmi birikimini anlamak için yaşadığı Karahanlılar döneminin siyasi ve kültürel durumunu bilmek yerinde olacaktır.

2. Ûşî'nin Yaşadığı Döneminin Siyasi ve Kültürel Ortamı

Karahanlılar dönemi, Hanefî mezhebinin usûl ve furûu eserlerini tedvin açısından altın çağını yaşamıştır. Mesela Hanefî mezhebinin temel kaynak eserlerinden kabul edilen, üzerine onlarca şerh yazılmış olan *el-Hidâye* adlı kitap Fergana vadisinde yetişen ünlü Hanefî fakihî İmam Burhânüddin el-Merğînânî'ye (ö. 593/1197) aittir (Kutlu, 2018, s. 129, 130). Hanefî mezhebi fıkhnın metodolojisini ve furûu fıkhnı yeniden sistemlestiren *Mebûsât* ve *el-Usûl* adlı eserlerin müellifi Şemsüleimme lakaplı İmam Serahsî (483/1090) Özgen (Özkent)li idi. Yine Fergana vadisinin önemli merkezlerinden olan Oş şehrinde önemli Hanefî fakihleri yetişmiştir. Mesela Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Halid el-Fergani el-Ûşî (513/1119); Mes'ud b. Mansur el-Ûşî (519/1125), Ömer b. Musa el-Ûşî (519/1125), Şeyhülislam Nasirüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Süleyman el-Ûşî (572/1177), Şeyhülislâm Burhânüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Ferganî el-Merğînânî bunların önde gelenlerindedir. Bunlar aynı zamanda Siracüddin Ali b. Osman el-Ûşî'nin, fıkhn ilminde hocaları olarak bilinir (Kutlu, 2018, s. 143).

Karahanlılar döneminde Hanlar ve yöneticiler ilme, ilim adamına, medreselere ve ilim talebelerine büyük maddi-manevi destekler vermiş, ilmi faaliyetlerin gelişmesi için kayda değer fedakarlıklar göstermişlerdir. Hatta bu uğurda ilimle uğraşmayı, hükümdarlığa tercih edenler bile olmuştur. Mesela Muhammed b. Muhammed Mecdüddin el-Hutânî, babasının yerine hükümdarlığa geçecekken ilim sevgisi ağır basarak tahtı küçük kardeşine bırakmış ve ilmi seviyesini artırmak için Semerkand ve Buhara şehirlerine yerleşmiş, ilim tahsili için uzak diyarlara seferler yapmıştır. İlmî seyahatlerinden birinde Şam'da Sultan Nureddin Zengî ile karşılaşmış, sultanın ricası ile el-Medrese el-Şâdiriyye'de hocalık yapmıştır. Mecdüddin el-Hutanî, bu ilim yolculuklarında Şam'dan sonra o asırda meşhur ilim merkezlerinden olan Mısır ve Endülüs'e gitmiş oralardaki ders halkalarında görevler üstlenmiştir (Kureşi, 1914, II,125-126; Dakûkî, 1992, I,346-347). Karahanlılar döneminde kendisini İslami ilimlere adayan ve özellikle hat sanatında ünlenen hükümdar ilim adamlarından birisi de Semerkand hakamı Celâlüddin Kılıç Tamgaç Han'dır.

İslam bilginlerinden el-Muhaymid, bölgedeki ünlü medreseleri anlatırken Karahanlılar döneminde meşhur olan Kusem b. el-Abbas medresesi (Sem'ânî, 1981, X,432-433), Re'sü Sikketi Umûr, Darü'l-Cüzcâniyye medreseleri (Nesefî, 1991, s. 143, 272, 274, 340), Sikketi'l-Bâdin medresesi, Re'sü Sikketi Iclân medresesi, Ribâtü Nasr b. Câbir, Alp Çağrı Bek medreseleri, Meclisü'l-İmlâ' fi Ribâti'l-Murabba' medresesi, Sikketi Hâiti Kuskân fi Mescidi Ebî Abdirrahman el-Hafız medresesi, Mescidü'l-Menâr bi Semerkand medresesi, Sikketi Ruzk, Sikketi Silm ve Han Musa medreseleri ve Medresetü Re'si Sikketi Hâiti Hayyân ve Medresetü Ribâti Hamza medreselerinden övgüyle bahsetmektedir (Muheyim, 2001 s. 300). İşte Ali b. Osman el-Ûşî, Karahanlılar döneminin bilim, kültür ve sanatta zirvede olduğu böyle bir dönemde yaşamıştır (Kutlu, 2018, 130).

3. Eserleri

Farklı alanlarda eser yazan Ûşî'nin bize ulaşan eserleri olduğu gibi, kendisine nispet edilip günümüze kadar ulaşmayan eserleri de vardır. Eserleri hakkında kısaca şu bilgileri sıralayabiliriz:

3.1. Günümüze Ulaşan Eserleri

3.1.1. el-Emâlî

Ûşî'nin 569/1173 tarihinde yazmış olduğu, bazı yazma nüshalarda altmış yedi, bazı yazma nüshalarda altmış sekiz beyit ama yaygın kanaate göre altmış altı beyitlik bu manzum eser, Hanefî-Mâtürîdî akâidine dair risâle niteliğinde kıymetli bir eserdir. Bu eserin ismi bazı kaynaklarda *Kasîdetü'l-Hanefîyye*, *Bed'ü'l-Emâlî*, *Kasîdetü yakûlü'l-âbd*, *Lâmiyye-i Kelâmiyye*, *el-Kasîdetü'l-lâmiyye fi't-tevhîd* şeklinde geçer (Çelebî, ty., II, 1349-1350; Toprak, 2018, XLIII, 230). Eserin farklı dillere çevirisi olduğu gibi onlarca da Arapça ve Türkçe şerhleri vardır. Bu şerhler asırlarca Osmanlı ve Orta Asya/Türkistan medreselerinde okutulmuştur (Özervarlı, 1995, XI/73-75).

3.1.2. Nisâbü'l-ahbâr li-tezkireti'l-ahyâr

Her bir bölümünde on tane hadisin bulunduğu bu hadis külliyyatı yüz fasıldan ibaret olup içerisinde toplam olarak bin hadis barındırmaktadır. Altmış kadar yazma nüshası günümüze kadar ulaşmıştır. Bu eser, M. Sait Toprak tarafından *Hadiste Derlemecilik Devrinin Başlaması ve Ûşî'nin Nisâbü'l-ahbâr'ı* başlıklı doktora çalışmasının ikinci bölümünde yayına hazırlanmıştır (Toprak, 2005).

3.1.3. Müsnedü Enes b. Mâlik (Cüz' fi rivâyeti Enes b. Mâlik 'an Resûlillâhi bi-isnâdin vâhid)

Bu eser Ali b. Osman el-Ûşî'nin, kendisinden ders aldığı Nasîruddin el-Ûşî'den naklettiği eseridir. Bu eserde O, Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilen 300 kadar hadisi konularına göre bölümlere ayırmıştır. Bu bölümlerin sayısı otuz sekizdir (Toprak, XLIII, 230).

3.1.4. Cevâhirü'l-ahkâm fi'l-fıkh

Farklı kütüphanelerde bulunan nüshalarından anlaşıldığı üzere bu eser, Ûşî'nin yaşadığı bölgedeki Farisi kökenli Müslümanların istifadesi için Farsça olarak kaleme aldığı ilmihal niteliğinde fıkıh kitabıdır (Sebetov, 2015, s. 27; Toprak, 2018, XLIII, 230).

3.1.5. el-Fetâva's-Sirâciyye

Ali b. Osman el-Ûşî'nin 8 Muharrem 569/1173 tarihinde Oş şehrinde Arapça olarak telif ettiği meşhur eseridir. Onun özgün görüş ve fetvalarının çoğunun bu eserde yer almasından dolayı bu eser hakkında daha detaylı bilgi vermeyi uygun bulduk. O, bu eserini birçok Hanefî fıkıh kitabını tarayarak derlemiştir. Derlemelerinde bazen Hanefî görüşler arasında tercihlerde bulunmuştur. Kitabın içerisinde nadir olarak meydana gelen birçok konunun fetvasını naklederken o konulara dair bazen kendi özgün fetvalarını da kaydetmiştir. Hatta bazen tercihlerini yaparken Hanefî mezhebine muhalefet ettiği hususlar da olmuştur (Çelebî, ty., II, 1224; Bağdadî, 1951, I, 700; Toprak, 2018, XLIII, 230; Sebetov, 2015, s. 181, 190, 194; Şen, 2016, s. 1408).

Ûşî, bu eserini kaleme alırken kaynakların tamamını Hanefî mezhebi literatüründen seçmiştir. Diğer mezheplerin görüşlerine nadiren yer vermiştir. Fıkıhî bilgi ve görüşleri naklederken eserlerin ismini verme yerine müelliflerinin ismini vermeyi

uygun görmüştür. Mesela “bu konu Mebsut’ta şöyle geçiyor” deme yerine “İmam Serahsî bu konuda şöyle diyor” şeklinde ifade etmiştir. Eserinde başta sahabîler olmak üzere tâbiîn fakihlerin, Hanefî mezhebi âlimlerinin ve bazen de diğer mezhep imamlarının isimlerini zikretmiş ve onların görüşlerine konuları anlatırken yer vermiştir. Bu alimler arasında Mâverâünnehir bölgesi âlimlerinden Sadrüşşehîd Ömer b. Abdülazîz el-Buhârî (ö. 536/1141), Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Sehl Ahmed b. Serahsî (ö. 483/1090) ve Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkindî (ö. 373/983) gibi isimler sıklıkla göze çarpmaktadır (Sebetov, 2015, s. 36-84).

el-Fetâva's-Sirâciyye'nin tertibi Üşî'den uzun bir zaman sonra Necmuddin Yûsuf b. Ahmed el-Hâsî (ö.634/1236) tarafından gerçekleştirilmiştir (Bağdadî, 1951, II, 554). Eserin hacmi bir cilt olup diğer fıkıh eserlerinde olduğu gibi konular kitâp, bâb ve fasıl şeklinde düzenlenmiştir. Her kitabın, babın ve fasılın özel isim ve başlıkları vardır. Bu bölümlerin tamamı 57 kitap, 408 bâb ve 37 fasıldan oluşmaktadır. Eserin başlangıcındaki takdim yazısından sonra, taharetten başlayarak namaz, oruç, zekât, hac, ticaret hukuku ardından aile hukuku ile devam edilmiş ve ferâize kadar fûrû' fikhun konuları işlenmiştir. Mesela *Kitâbü'l-lakît*, *Kitâbü'l-lukata*, *Kitâbü cu'li'l-âbik*, *Kitâbü'l-mefkûd*, *Kitâbü's-sarf*, *Kitâbü'l-havâle*, *Kitâbü'l-eşribe*, *Kitâbü'l-hünsâ*, *Kitâbü'l-ved'â*, *Kitâbü'l-âriye*, *Kitâbü'l-hiyel ve'l-mehâric*, *Kitâbü edebi'l-müftî ve't-tenbîh ale'l-cevâb* bunlardandır. İşte böyle her kitabın ve bâbın muayyen bir adı vardır. Aynı bâb içinde birbiriyle farklılıklar taşıyan konular fasıllar halinde yer almıştır. Bazı kitaplarda konu doğrudan anlatılmış olup bâb ve fasıllara yer verilmemiştir (Sebetov, 2015, s. 85-95; Yıldız vd., 2016, II, 52-77).

Fıkhi konular ele alınırken konunun temel kavramları sözlük ve terim anlamlarıyla verilmiştir. Konunun detaylarına girilmeden önce konuya ait temel hükümlere yer verilmiştir. Mesela vitir namazı bahsine girerken “vitir namazı vaciptir” (Üşî, 2011, s. 114), itikaf konusuna başlarken “itikaf sünnettir” (Üşî, 2011, s. 171), diyerek başlanmıştır. Eserin bazı yerlerinde konu soru-cevap şeklinde işlenirken, bazen de müellif toplum için önem arz eden soruları kendisi sorup kendisi cevap vermiştir. Mesela haccı anlatırken, güneş batmadan önce Arafat'tan ayrılan kimseye “dem” kesme cezası gerektiğini söyledikten sonra “O halde, güneşin batmasından önce Arafat'a geri gelen kimsenin “dem/koyun” boğazlama cezası düşer mi? diye soru sorar. Sonra da “Bununla ilgili iki görüş bulunmaktadır” diye başlayarak sorunun cevabını kendisi verir (Üşî, 2011, s. 183; Yıldız vd., 2016, s. 65).

Üşî, diğer eserlerinde olduğu gibi *el-Fetâva's-Sirâciyye* adlı eserinde yer yer okuyucuları ile sohbet eder. Onlara ibadet ve günlük yaşamlarına dair tavsiyelerde de bulunur. Mesela abdest ve gusül ile ilgili konuları izah ederken okuyucularına “Tuvalete girdiğin zaman sol ayağınla girersin, çıkarken sağ ayağınla çıkarsın, tuvalette konuşmazsın” gibi tavsiye cümleleri kaydetmiştir (Üşî, 2011, s. 43). Bazen de yeri geldikçe okurlarına Ebu Hanife (Üşî, 2011, s. 256), Ebu Yusuf gibi alimlerin ve meşhur halifelerin hayatından hatıralar nakletmiştir (Üşî, 2011, s. 602). Yine konularını işlerken yeri geldikçe birçok ilim merkezlerinden ve coğrafi bölgelerden bahsetmiştir. Mesela Irak (Üşî, 2011, s. 444), Bağdat (Üşî, 2011, s. 220, 258), Kûfe (Üşî, 2011, s. 260, 277, 465), Basra (Üşî, 2011, s. 467, 468), Şam (Üşî, 2011, s. 218), Horasan (Üşî, 2011, s. 444), Fergana (Üşî, 2011, s. 224, 244), Buhara (Üşî, 2011, s. 149, 266), Semerkant (Üşî, 2011, s. 149, 287, 517), Oş (Üşî, 2011, s. 287, 528, 583), Özkent (Üşî, 2011, s. 287), onun sıklıkla dile getirdiği şehirlerdendir. O, bu şehir ve bölgelerden bahsederken bazen o yerin coğrafi konumundan, bazen sosyal ve kültürel durumundan bazen de saygın alim ve medreselerinden bahsetmiştir.

Döneminin bilim dili olması sebebiyle her ne kadar eserlerini Arapça kaleme alsada o, bölgede yaşayan Fârisî kökenli kişileri düşünerek eserin bazı yerlerinde Farsça kelime ve ifadeler kullanmıştır (Üşî, 2011, s. 218, 437). Hatta onlar için *Cevâhirü'l-ahkâm*

fi'l-fikh adlı fıkıh eserini kaleme almıştır. *el-Fetâva's-Sirâciyye* adlı eserinde, somut olay metodu olarak da ifade edilen meseleci/kazuistik yöntemle, yani olaylara ve meselelere göre ayrıntılı hüküm verme, kanun koyma metodu ile de dikkat çekmektedir (Mahmutoğlu, 2012, II,135). Eserde klasik fıkıh kitaplarındaki usul ve misaller takip edilmiştir. Konu ve hükümler sunulurken delil olarak ayet ve hadis metinlerine çokça yer verilmiştir. Kişileri veya toplumu ilgilendiren hemen her meseleye çözümler sunularak insanların ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Muayyen bir konuyla alakalı farklı görüşler bulunduğu kişilere kolaylık sunan hükümler tercih edilmiştir. Genel olarak fetvalar verilirken dönemin sosyal ve kültürel şartları göz önünde bulundurulmuştur (Sebetov, 2015, s. 100).

3.2. Ûşî'ye Nispet Edilip Fakat Günümüze Ulaşmayan Eserleri

3.2.1. Gururü'l-ahbâr ve dürrü'l-eş'âr

Ûşî'ye nispet edilen bu eserde günlük hayata dair hadisler, öğütler ve şiirler bulunmaktadır. Yazarın bu eseri özetleyerek oluşturduğu yukarıda bahsedilen *Nisâbü'l-ahbâr* adlı eser, günümüze ulaşabilmiştir (Toprak, 2012, XLIII, 230).

3.2.2. Muhtelifü'r-rivâye

Bu esere ait bilgileri Çarkınbay Sabetov özetle bize şu şekilde aktarmaktadır: “Ebû Hafı Necmüddin Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî'nin (ö.537/1142) kaleme aldığı fıkıh kitabı olan *el-Manzûmetü'n-Nesefiyye fi'l-hilâf* adlı eserin şerhidir (Sebetov, 2015, s. 28). Klasik eserlerde Ûşî'nin telif ettiği kaydedilen ve *Nisâbü'l-ahbâr*'ın şerhi olarak bildirilen *Meşâriku'l-ahbâr*, Mehmet Sait Toprak'a göre *Nisâbü'l-ahbâr*'ın ta kendisidir. Kâtip Çelebî'nin kaydettiği *Sevâkibü'l-ahbâr* (Çelebî, ty., I,526; Bağdadî, 1951, I,700) ile Brockelmann'ın kayıt altına aldığı *Nûru's-sirâc* (Brockelmann, 1942, I/765) isimli Ûşî eserleri başka kaynaklarda bulunmamaktadır. Ayrıca Cemil Fâik es-Sadikî'nin de Ûşî'ye nispet ettiği, *Uyûnü'l-mesâ'il fi ilmi'l-keîâm* isimli eseri hakkında başka kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İsmâil Paşa Bağdâdî'nin, ona ait eserler arasında zikrettiği *Sevâkîtü'l-ahbâr* adlı eseri ise aslında Ahmed b. Abdullah es-Serahsî'ye ait bir eserdir ve *Nisâbü'l-ahbâr*'ın esas kaynaklarından biridir (Toprak, 2005, s. 154; Toprak, 2012, XLIII, 230).

4. Ûşî'nin Fıkhi Görüşleri

Siracüddin Ali b. Osman el-Ûşî yaşadığı dönemde İslam ilimlerinin hemen hepsine vakıf bir ilim adamıydı. Bunu onun farklı alanlara dair yazdığı eserlerden ve başka eserlerde ona yapılan atıflardan anlamaktayız. Eserlerini kaleme alırken Hanefî mezhebi literatürünü baz almıştır. Ancak temel bilgileri aktarırken yer yer kendi yorumlarını ve özgün fetvalarını eserlerine kaydetmiştir. O, bazı görüşlerinde kendi mezhebine dahi muhalefet etmiştir. Onun özgün içtihat ve görüşlerine aşağıda derlediğimiz örnekleri verebiliriz.

4.1. İftâ Usulüne Dair Görüşleri

Ali bi Osman el-Ûşî'nin iftâ usulüne dair görüşlerini yine onun *el-Fetâva's-Sirâciyye* adlı eserinde yer alan *Edebü'l-müfti ve't-tenbîh ale'l-cevâb* adlı bölümünde (Ûşî, 2011, s. 599-606) görmekteyiz. İlgili konuları tespit ederken yer yer kendi görüşlerini de vermiştir. O bölümlerden derlediğimiz özgün görüşlerini şu şekilde sunabiliriz:

4.1.1. Fetva verme ilkeleri: Ûşî, her İslami eğitim alan kişinin fetvasına itibar edilmemesi gerektiğini savunurken fetva veren kişi de birtakım yetkinliklerin olmasını

zorunlu görür. Bunu da Kur'an'daki "Bilmiyorsanız bilenlere sorun" (Nahl, 16/43) âyetine bağlar. Bu yüzden sadece fetva ehli olanların fetva vermelerinin mübah olduğunu düşünür (Ûşî, 2011, s. 599).

4.1.2 Mezhep içi ihtilaflarda tercih metodu: Ûşî'ye göre Hanefi mezhebinde fetva Ebû Hanîfe'nin görüşüne uygun olan görüştür. Eğer bir konuda onun görüşü yoksa, bu durumda öncelikle İmâmeyn'nin ortak görüşü tercih edilir. İmâmeyn bir konuda ortak görüş beyan etmemişse şu sıra takip edilerek görüşler tercih edilir: Bunlar, İmam Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve İmam Hasan b. Ziyâd ve İmam Züfer b. Hüzeyl'dir (Ûşî, 2011, s. 602). Eğer bir meselede Ebû Hanîfe ile İmâmeyn'in farklı görüşleri varsa, o takdirde fetva verecek kişi tercihte serbesttir. Dilediği görüşü veya kendi görüşünü tercih edebilir. Ancak fetva veren kişi ictehad edebilecek bir ilmi seviyeye sahip değil ise o zaman İmam Ebû Hanîfe'nin görüşüyle fetva vermesi uygun olandır (Sebetov, 2015, s. 191).

Bu bağlamda Ûşî, fetva verecek kişinin uyması gereken ilkeleri şöyle sıralar:

a. Fetva verecek kişi, önceki âlimlerin fetva yöntemlerini ve gerekçeleriyle birlikte görüşlerini bilmesi gerekir.

b. İçinde yaşadığı halkın örf ve âdetlerini, yaşadığı çevrenin sosyo-ekonomik ve kültürel durumunu bilmesi gerekir.

c. Fakihin araştırdığı konu, eğer üzerinde âlimlerin ittifak ettiği bir konu ise fetva verecek kişi o konu hakkında "câizdir" veya "câiz değildir" diye bir görüş ileri sunamaz. Müttefakun aleyh olan fetvayı sunması gerekir. Eğer konu, âlimlerin üzerinde fikir ayrılığına düştüğü bir konu ise o zaman "falanca âlime göre câiz, falanca âlime göre câiz değildir" diye cevap verebilir. Eğer fakih, konunun delillerini bilmeden o görüşlerden birisini tercih etme yoluna gidiyorsa bu yanlıştır. Keyfi bir tercihte bulunamaz. Ancak farklı görüşlerin delillerini ve bakış açılarını biliyorsa o zaman aralarında tercih yapabilir (Ûşî, 2011, s. 600).

d. Müftü, bilmediği konuda cevap vermekten kaçınmalıdır.

e. Bir fetva veya içtihat mutlaka bir şer'î delile dayanmalıdır. Fakat müftü, fetvasının delillerini zikretmekle zorunlu değildir. O sadece kendisine sorulan sorunun cevabını vermekle yükümlüdür (Ûşî, 2011, s. 603).

f. Müftünün yanlış fetva verdiği ispatlanırsa, derhal fetvasından dönmesi ve doğru olan görüşü kabul etmesi gerekir.

g. Müftü, verdiği her fetvanın akabinde "Allahu a'lem/Allah en doğrusunu bilir." demesi gerekir (Ûşî, 2011, s. 606).

h. Fetva verecek kişi ayrıca güvenilir, yumuşak huylu, güler yüzlü, fetva soranlara karşı saygılı ve adil olmalıdır (Ûşî, 2011, s. 606; Sebetov, 2015, s. 191, 194).

4.2. Furûu Fıkıh Konularındaki Görüşleri

Ali b. Osman, asıl itibarıyla Hanefi mezhebine bağlı bir âlimdir. Eserlerinde temel bakış açısı bu yöndedir. Ancak gerek muhtelif fıkıh kitapları üzerindeki çalışmaları esnasında gerekse kendisine çevresindekiler tarafından yöneltilen sorular karşısında birtakım tercihlerde bulunmuş, özgün görüşlerini ve fetvalarını eserlerine kaydetmiştir. Onun fıkıh alanındaki görüşleri ve mezhep içindeki bazı muhalif görüşleri daha ziyade onun ünlü eseri *el-Fetâva's-Sirâciyye* eserinde yer almaktadır. Bu eserden derlediğimiz mezhep içi bazı ihtilaflarını ve özgün fetvalarını aşağıdaki başlıklarda özetleyebiliriz.

4.2.1. Cünüp Olan Akıl Hastasının Ayıldıktan Sonra Gusül Alması: Ûşî akli melekesi olmayan kişinin o halde cünüp olursa akli başına geldikten sonra gusül abdesti alması gerekmediği şeklinde bir görüşü "kile" notu düşerek eserine almıştır (Ûşî, 2011, s. 32). İbn Âbidîn bu meselede Ûşî'nin cünüp halde Müslüman olan kimsenin gusül almasının zorunlu olmadığına dair görüşe kıyas yapmış olabileceğini düşünmektedir (İbn Âbidîn, 2003, 1/308). Zira ilgili konuda Ûşî gusül almanın biri vacip, diğeri mendub olduğu yönünde iki görüşe yer vermiştir (Ûşî, 2011, s. 31-32).

4.2.2. Ana Dilde İbadet/Kıraatin Hükümü: Ûşî, namaz esnasında kıraatin asli dilinin Arapça olduğunu kabul etmekle birlikte bir kimsenin namazda kıraatini herhangi bir dil ile yapabilmesini câiz görür (Ûşî, 2011, s. 74). Aynı şekilde Vitir namazındaki Kunût duasının Farsça veya herhangi başka bir dilde okunabileceğini câiz görür (Ûşî, 2011, s. 115). Bu görüşünde Ebu Hanife'den nakledilen görüşü benimsediği anlaşılmaktadır. Ne var ki kaynaklar Ebu Hanife'nin o görüşünden döndüğünü belirtmektedir (Detay için bkz. Okur, 1999, s. 171-203).

4.2.3. Farklı Dilde Ezanın Hükümü: Ûşî, icra edilen ezanın, insanlar tarafından bilinmesi kaydıyla Farsça okunabileceğini caiz görür (Ûşî, 2011, s. 54). Nitekim bu konu da Hanefî mezhebinde ihtilafli bir meseledir (İbn Nüceym, ty., 2/421).

4.2.4. Farklı Dilde İftitah Tekbirinin Hükümü: Yine o, İftitah tekbirinin Arapça dışında başka bir dille yapılmasını câiz görür (Ûşî, 2011, s. 60).

Ancak Ûşî'nin ezanın ve tekbirin yerel dil (Farsça) ile okunabileceği yönünde yukarıda belirtildiği üzere terk edilmiş olan namazda yabancı dil ile kıraat edilebileceği Ebu Hanife'nini örneğinden tahriç etmesi, muhtemelen kargaşanın ve Moğol istilasının hakim olduğu kendi dönemindeki Farisi kökenli Müslümanların kalplerini daha çok ibadete ısındırma düşüncesiyle olabilir.

4.2.5. Teşehhüd Esnasında İşaret Parmağının Kaldırılması: Hanefî mezhebi uleması arasında tartışmalara sebep olan teşehhüd esnasında parmağın kaldırılması konusunda Ûşî şöyle der: "Teşehhüdde "Eşhedü en lâ ilâhe illallâh" derken şahadet parmağını kaldırmak mekruhtur. Tercih edilen görüş budur," der (Ûşî, 2011, s. 73). Oysa birçok Hanefî mezhebi kitabında bu işlem sünnet olarak bildirilmiştir (TDV, 2006, I, 269; Pekdemir, 2021, s. 97). Ancak Bilmen de bu işlemi yerli yerince yapmak güç olacağı için terk edilmesini uygun görenler olduğunu vurgulamaktadır (Bilmen,1993, s. 139).

4.2.6. Bayram Namazından Sonra Tekbir Getirme: Ûşî, vacip olan bayram namazları eda edildikten sonra tekbir getirmenin meşru olmadığını ifade eder (Ûşî, 2011, s. 111). Teşrik günlerinde farz namazlardan sonra tekbir getirmenin sünnet-i müekkele olduğunu kabul eden Ûşî, kendisinden önce Ebu'l-Leys es-Semerkandî eskiden beri tevarüs eden bu tekbirlerin okunmasında bir beis görmemesine rağmen (Sebetov, 2015, s. 196-197), kanaatimizce meşruiyetine dair açık delil bulunmadığı için ibadette Hanefî usulü olan ihtiyata (bid'atten sakınmaya) bağlı kalarak görüş bildirmiştir.

4.2.7. Ücret Karşılığında Kur'an Öğretiminin Hükümü: Ûşî, Kur'an-ı Kerim öğretme karşılığında ücret alınabileceğini belirlemiştir. Zira ona göre yaşadığı dönemin şartları bunu gerektirmektedir (Ûşî, 2011, s. 314). Bu meselede Ûşî'nin meccanen yapılması gereken bir hizmetin zamanın şartlarından hareketle dinin korunması genel amacına bağlı olarak istihsanen görüş bildirdiği anlaşılmaktadır.

4.2.8. Kendi Cariyesi ile Evliliğin Hükümü: İslam alimlerince kişinin kendi cariyesi ile veya hür bir kadının da kendi kölesiyle evlenmesi câiz görülmemiştir (Kudûrî, 2013, s. 145; Mevsilî, 2009, III,52). Fakat Ūşî kendi yaşadığı dönemin şartlarına bakarak kişinin kendi cariyesi ile evlenebileceğine daha önce verilen fetvayı tercih etmiştir (Ūşî, 2011, s. 199). Bu meselede el-Ūşî'nin yine zamanın şartlarından hareketle nikah konusunda ihtiyatı dikkate alarak kişinin kendi cariyesi ile nikah yoluyla evlenmesi hükümünü tercih ettiği anlaşılmaktadır.

4.2.9. Cin ve Su İnsanları ile Evliliğin Hükümü: O dönemin yaygın tartışmalarından birisi de insanların cinlerle evlenip evlenemeyeceği hususu idi. Ūşî'ye de sorulan bu soru karşısında o, bunların farklı türler olduğunu, dolayısıyla insanlar ile cinlerin veya normal insanlarla su insanları arasında bir evliliğin dinen söz konusu olamayacağını ifade etmiştir (Ūşî, 2011, s. 193).

4.2.10. Mal Telefi: Bu konuda Ūşî şöyle bir ilginç fetva verir. Mesala ona göre bir kişi, bir bakkalın alacak verecek defterini telef etse, telef eden kişi defter sahibine sadece defterin piyasa bedelini öder, içerisindeki hesaplardan sorumlu olmaz (Ūşî, 2011, s. 354). Böyle bir fetva karşısında akıllara şöyle bir soru gelebilir: Peki defterin içindeki insanlara ait alacak ve borçlar listesi ne olacak. İnsan hakları boş bir defterin kıymetinden daha değerli değil midir? Tabi ki değerlidir. Ancak Müslüman ahlakı dikkate alındığında borcu tespit ve tahsil etmenin başka yolları da vardır. Bu sebeple defteri telef eden kişinin doğrudan işlediği zarara göre hüküm vermek fıkhı/hukuka aykırı değildir.

4.2.11. Tatar Savaşında Öldürülenlerin Hükümü: Karahanlılar döneminde gerçekleşen ve bazı kaynaklarda "Tatar savaşı" bazı kaynaklarda "Moğol kökenli Karahıtaylar istilası" olarak bilinen savaşta ölenlerin durumu dönemin alimlerine sorulmuş ve farklı farklı fetvalar alınmıştır. Çünkü savaşan her iki orduda da Müslümanlar vardı. Bu konu Ūşî'ye de sorulmuş, o da bu savaşta öldürülenlerin bâğilerden (isyancılar) sayılması gerektiğini, dolayısıyla savaş sırasında katledilen bâğilerin/eşkiyanın cenaze namazlarının kılınmaması gerektiğini, savaşın sonra ölenlerin ise yalnızca yıkanması gerektiğini belirtmiştir (Ūşî, 2011, s. 132; Sebetov, 2015, s. 34, 35). Ūşî'nin fetvasında bahsettiği Tatarlar aslında Moğollar olmalıdır. Zira Klasik Arapça eserlerde Tatarlardan kasıt genelde Moğollardır. (İbnü'l-Esîr, ty., X,339, 399, 401, 406, 411, 420). Ancak kanaatimizce Ūşî'nin kastettiği Tatar savaşı, klasik eserlerde "Moğol istilası" olarak bilinen savaşın değil, Moğol kökenli Karahıtaylar'ın VI/XII. asırda Mâverâünnehir bölgesini işgal ettikleri sırada gerçekleşen savaş olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Ali b. Osman'ın 575/1179'da vefat ettiği bilinmektedir. Moğol istilası ise onun ölümünden çok sonra meydana gelmiştir.

4.2.12. Mezhep Değiştirmenin Hükümü: Ūşî'ye göre bir müctehid başka bir müctehidi taklit edemez. Kişi müctehid ise kendi görüşü doğrultusunda hareket etmesi gerekir. Ancak kişi ilmi açıdan icihad yapabilecek seviyede değilse ve tercih ettiği görüş sadece işine geldiği için, yani menfaatine uyduğu için mezhep değiştirmesine yol açıyorsa Ūşî bu durumda mezhep değiştirmeye karşı çıkmıştır. O, böyle bir işin çirkin bir davranış olduğunu, hatta günah olacağını belirterek keyfi veya menfaat icabı başka bir mezhebi taklit eden kimseye tazîr cezası verilebileceğini ifade etmiştir (Ūşî, 2011, s. 282).

4.2.13. Alacaklının Vâris Bırakmadan Ölümü Halinde Borcun Edâsı: Bu konuda Ūşî'nin şöyle bir görüşü vardır: Bir adamın başka bir adama borcu olsa, borçlu borcunu ödemedi alacaklı ölse, alacaklının da hiç varisi olmasa, Ūşî bu durumda borçlu şahısın borcu nispetinde, hak sahibi adına fakirlere tasaddukta bulunmasını öngörür. O, bunun

Allah katında bir emanet olacağını ve Allah'ın onu, kıyamette sahibine ulaştıracağını ifade eder. Böyle bir bakış açısına Ûşî'den önce telif edilen Hanefî eserlerinin hiçbirinde rastlanılmamıştır (Yıldız vd., 2016, 70).

4.2.14. Canlı Varlıkların Resmini Yapma: Hanefî mezhebi içerisinde farklı görüşlere sebep olan insan ve hayvan resimlerinin yapılması konusunda Ûşî, bunun haram değil, mekruh olduğunu ifade eder (Ûşî, 2011, s. 334).

4.2.15. Çocuklara Abdullah ve Abdurrahman gibi İsimleri Koymanın Hükümü: Ûşî, bazı hadis rivayetlerinde geçtiği üzere Allah katında en sevimli isimler olarak bilinen Abdullah ve Abdurrahman gibi isimlerin (Müslim, Âdâb, 1; Ebû Dâvûd, Edeb, 61) genel kabulün aksine çocuklara verilmesini uygun görmez. Buna da halkın, çocuklara seslendikleri zaman "Apo, İbo" gibi bu isimleri küçülterek kullanmalarını gerekçe gösterir (Ûşî, 2011, s. 319).

Siracüddin Ali b. Osman el-Ûşî, kendi dönemindeki müktesabâtı hıfzetmiş ve zamanının şartlarını iyi değerlendirmiş bir fakih olarak Hanefî mezhebinin kurumsallaşmasına önemli katkısı olmuş bir şahsiyettir. Söz gelimi Hanefî fakihlerinden Yûsuf b. Ahmed es-Sicistânî *Münyetü'l-müftî* adlı eserinde onun kitabının tertibini esas almış, özellikle başka kaynaklarda bulunmayan birçok meseleyi ondan nakletmiştir (Keşfü'z-zunûn, II, 1887). Ayrıca onun erken dönemde tespit ettiği iftâ usulü ile bazı tercih ve görüşleri sonraki fakihler tarafından benimsenerek devam ettirilmiştir. Nitekim Hanefî mezhebinin ansiklopedik furu kitabı olma özelliği taşıyan (İlhan, 2023, s. 15-19) İbn Nüceym'in *el-Bahrü'r-râik* adlı eserine kabaca bir göz atıldığında iftâ usulü başta olmak üzere birçok fikhî meselede seksenin üzerinde onun eserine atıf yapıldığı görülecektir (İbn Nüceym, ty. Onan yararlanan diğer eserler için ayrıca bkz.: Sebetov, 2015, s. 181 vd.).

Sonuç

Siracüddin Ali b. Osman el-Ûşî, Orta Asya ilim havzası olarak kabul edilen bugünkü Kırgızistan sınırları içerisinde yer alan Oş kentinde yetişen, bu bölgenin İslamlaşması ve Hanefîleşmesinde önemli katkısı olan İslam âlimlerindedir. Kendisi itikatta Ehli sünnet ve'l-cemaat çizgisinde olup Hanefî mezhebi müntesibidir. Yazdığı eserlere bakıldığında onun, fıkıh, hadis, kelâm ve edebiyat alanlarında yetkin bir ilme sahip olduğu anlaşılır. Ancak fakih yönü diğer yönlerine nazaran daha baskındır. Fıkha ve kelama dair eserleri sebebiyle bir Hanefî fakihi ve Mâtürîdî mütekellimi olarak ün salmıştır. O, her ne kadar Hanefî mezhebi müntesibi olsa da birçok konuda içtihat etmiş, özgün fetvalar ortaya koymuştur. Çeşitli eserlerde ondan bahsedilirken *Siracüddin*, *Rükneddin*, *Şemsü'lislâm*, *Şeyh*, *İmâm*, *Fakîh*, *Muhakkik* gibi lakaplarla adlandırılması da onun ilmî mertebesine işaret etmektedir. Akide ve kelâm ilmi sahasında oldukça ilgi gören ve asırlarca ilim merkezlerinde temel eser olarak okutulan Mâtürîdîyye akaidine dair *el-Emâlî* adındaki manzum risâlesi Ûşî'nin kelâmdaki başarısını; *Cevâhirü'l-ahkâm fi'l-fikh* ve *el-Fetâva's-Sirâciyye* adlı eserleri ise O'nun fıkıhtaki başarısını; *Gurerü'l-ahbâr ve dürerü'l-eş'âr*, *Nisâbü'l-ahbâr li-tezkireti'l-ahyâr*, *Müsnedü Enes b. Mâlik* gibi hadis alanındaki eserleri de onun bu alandaki yetkinliğini ortaya koymaktadır.

Her ne kadar, hangi yerde ve hangi yıllar arasında kadılık yaptığına dair elimizde kati bir bilgi olmasa da bazı el-Emâlî şârihleri, eserlerinin giriş kısımlarında Siracüddin el-Ûşî'nin kadılık yaptığından bahsetmektedirler. Onun ilmi müktesabâtı ve ilmi kişiliğine bakarak kadılık görevinde bulunmuş olabileceği kuvvetle muhtemel görülmektedir.

Kaleme aldığı eserleri ve fetvaları yaşadığı dönem ve çevrenin problemlerine çözümler sunduğu gibi kendinden sonraki kuşaklara da önemli bir ilmi miras olmuştur. Eserleri yaşadığı çağın ve toplumun sosyal ve kültürel durumunu yansıtması, tarihsel olaylara vesikalık teşkil etmesi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Bu yönüyle Ūşî, kendi dönemindeki müktesebatı hifzetmiş ve zamanının şartlarını iyi değerlendirmiş bir fakih olarak Hanefi mezhebinin kurumsallaşmasına önemli katkısı olmuş bir şahsiyettir.

Fıkıh alanındaki görüşlerine gelince, Ūşî, Tatar savaşı (bize göre Karahutaylar'ın VI/XII. asırda Mâverâünnehir bölgesini işgali) esnasında öldürülenlerin Müslüman Müslümana karşı çatışan eşkiya sayılacaklarını, bu yüzden cenaze namazlarının kılınmaması gerektiğini, savaştan sonra ölenlerin ise sadece cenazelerinin yıkanabileceğini, insanlarla cinlerin evlenmelerinin dinen caiz olmadığını, kişi müctehid değilse mutlaka bir mezhebe tabi olması gerektiğini, bir mezhebe bağlı olanların keyfi mezhep değiştirmelerinin günah olup tazir cezasını gerektireceğini, bir borç alışverişinde alacaklı, alacağını almadan ölürse, borçlu, o ölen kişiye sevabı olmak üzere o borcu olan meblağı fakirlere sadaka olarak vermesi gerektiğini, Allah'ın onu kıyamette sahibine ulaştıracağını, namaz kılariken teşehhüd esnasında işaret parmağını kaldırmanın mekruh olduğunu, bayram namazlarındaki teşrik tekbirlerinin namazdan sonra icra edilmesi gerektiğini, canlıların resimlerini yapmanın haram değil mekruh olduğunu, akli melekesi yokken cünüp olan bir kimsenin ayıldıktan sonra gusül abdesti almasına gerek olmadığını, ezanın, iftitah tedbirinin ve namazdaki kıraatin Arapçadan başka bir dil ile yapılabileceğini, Kur'an-ı Kerim öğretme karşılığında ücret alınabileceğini, bazen insanlara "Apo", "İbo" gibi kısaltmalar ve küçümsemeler yapılarak hitap edildiğini, bu yüzden de çocuklara Abdullah, Abdurrahman gibi isimlerin verilmesinin uygun olmadığını, bir kimsenin cariyesi veya kölesi ile evlenebileceğini ifade etmiştir.

Netice olarak Ali b. Osman el-Ūşî, mezhep içinde görüşler arasında tercih yapabilen, zamanın şartlarına göre istihsana müracaat edebilen ve gereğinde tahriçlerde bulunabilen bir fakih olarak temayüz etmektedir.

Kaynakça

- Aynakulova, G. (2004). *Fergana Vadisinin Türk Kültür Tarihindeki Yeri (IX-XIII. Yüzyıllar arası)*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Bağdâdî, Ebu'l-Hüseyin Ahmed bin Muhammed. (2013). *el-Kudûrî. Muhtasaru'l-Kudûrî fi'l-fıkhi'l-Hanefî*. (haz. Kâmil Muhammed Muhammed Uveyza). Beyrut.
- Bağdadî, İ. P. (1951). *Hediyetü'l-ârifîn*. İstanbul.
- Bilmen, Ö. N. (1993). *Büyük İslam İlmihali*. (sad. Ali Fikri Yavuz). İstanbul.
- Brockelmann, C. (1942). Supplementband (Suppl.). Leiden.
- Çıybilov, K. (2007). Sirâcüddin el-Ūşî'nin Hayatı ve Kimliği. *Araşan Gumanitardık Institutunun İlimiy Jurnalı*. Bişkek.
- Damla, R. H. (2018). Diyarımız Allameleri: Sirâcüddîn Ali b. Osmân el-Oşî. Bişkek.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. (2003). *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz), Riyad.
- İbn Nüceym, Z. (ty). *el-Bahru'r-râik şerhu kenzi'd-dekaik*. Beyrut: Daru'l-ma'rife.
- İlhan, A. S. (2023). *İbn Nüceym'in el-Bahrü'r-Râik Adlı Eserindeki Tercihlerinin Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi. Çorum: Hitit Üniversitesi.
- Kâtib Ç. (ty). *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Beyrüt: Dârü ihyâ'it-türâsi'l-Arabî.

- Kudûrî, A. (2013). *Muhtasaru'l-Kudûrî fi'l-fıkhi'l-Hanefî*, (nşr. Kâmil Muhammed Muhammed Uveyza), Beyrut.
- Kürkçüoğlu, K. E. (1954). Lâmiyye-i Kelâmiyye. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1-2), 1-21.
- Mahmutoğlu, Y. (2012). İslâm Hukukunun Kazuistik Yapısı Üzerine. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(1), 131-151.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd. (2009). *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*. (haz. Şu'ayb el-Arnaût). Dimaşk.
- Musahanov, Y. (2001). *Oşî ve Emâlî Kasîdesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Neccârî, Halîl b. Alâ. (ty). *Nefîsü'r-riyâz li-i'dâmi'l-emrâz*. vr. 2a, Süleymaniye kütüphanesi Kadızade Mehmed bl, nr: 315.
- Okur, Kâşif Hamdi. (1999). Temel Fıkıh Kaynaklarına Göre İbadetin Dili. *Dinî Araştırmalar*, 1(3), 171-203.
- Özbek, D. (1994). el-Ûşî ve Kasîdetü'l-Emâlî. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(5), 261-308.
- Özervarlı, M. S. (1995). el-Emâlî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul.
- Pekdemir, Ş. (2021). Namaz. *Delilleriyle İslam İlmihali*. (ed. Osman Şahin). İstanbul: Ensar neşriyat.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir. (ty). *el-Hidâye mine'l-i'tikâd*. vr. 2a, Süleymaniye kütüphanesi, Ayasofya, nr: 2286. İstanbul.
- Sâdikî, C. F. (2004). el-Ûşî, Ebû Muhammed Sirâcüddîn, Ali b. Osmân. *Mevsûatü A'lâmi'l-ulemâ ve'lüdebâ'i'l-Arab ve'l-müslümîn ansiklopedisi*. Beyrut.
- Sâdikî, C. F. (2005). Kitâbü Nisâbi'l-ahbâr li-tezkireti'l-ahyâr. *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 3(1), 153-158.
- Sebetov, Z. (2015). *el-Fetâva's-Sirâciyye Adlı Eseri Çerçevesinde Ali b. Osmân el-Ûşî'nin Fıkıh İlmindeki Yeri*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Sönmez, K. (2000). Ali b. Osmân el-Oşî. *Ala-Too Jurnalı*, (Oş 3000 Özel Sayısı). Bişkek.
- Sönmez, K. (2018). Ebû Muhammed Ali b. Osman b. Muhammed b. Süleyman el-Ûşî el-Fergânî'nin (ö. 569/1174) Hanefî-Mâtürîdî Kültür Çevresi. *Uluslararası Ali b. Osman el-Ûşî Sempozyumu Bildirileri kitabı*. (ed. Ferhat Gökçe). Türkiye Diyanet Vakfı Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Bişkek.
- Şen, Y. (2016). Mâverâünnehir Fıkıh Kültürünün Etkileri (Kırgızistan Örneği). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 56, 1399 – 1423.
- Türkiye Diyanet Vakfı. (2006). *İslam İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı yay.
- Toprak, M. S. (2005). *Hadiste Derlemecilik Devrinin Başlaması ve Ûşî'nin Nisâb'ül-Ahbâr'ı*. Basılmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Toprak, M. S. (2006). Ali b. Osmân el-Ûşî: Hayatı ve Eserleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXIII, 65-86.
- Toprak, M. S. (2007). Ali b. Osman Sirâceddîn el-Ûşî ve Hadis İlmine Katkıları. *Uluslararası Türk Dünyasının İslâmiyete Katkıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Isparta.

- Toprak, M. S. (2012). Ūşî. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 42, s. 230-231). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ūşî, Sirâcüddin Ali b. Osmân. (2011). *el-Fetâva's-Sirâciyye*. (thk. Muhammed Osmân el-Bistevî). Beyrût.
- Yazıcı, N. (2002). *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yıldız, K. ve Sebetov, Z. (2016). Orta Asyalı Hanefî Fakihî Sirâceddin Ali b. Osmân el-Ūşî'nin el-fetâva's-Sirâciyye Adlı Eseri ve Bazı Fikhî Görüşleri", *Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* (İHYA) = International Journal of Islamic Studies (IIJIS), C. II, sy. 1.
- Zirikli, H. (2002). *el-A'lâm: kâmûsu terâcimi li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-arabi ve'l-musta'rabîne ve'l-müsteşrikîn*, (haz. Züheyr Fethullah). Beyrut.